

Universiteit
Leiden
The Netherlands

In de ban van goed en fout. De bestrijding van de Centrumpartij en de Centrumdemocraten (1980-1998)

Vetten, J. de

Citation

Vetten, J. de. (2016, November 9). *In de ban van goed en fout. De bestrijding van de Centrumpartij en de Centrumdemocraten (1980-1998)*. Uitgeverij Prometheus, Amsterdam.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/44139>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/44139>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/44139> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Vetten, J. de

Title: In de ban van goed en fout. De bestrijding van de Centruumpartij en de Centrumdemocraten (1980-1998)

Issue Date: 2016-11-09

‘Wij zijn kapot gespeeld’ De bestrijding in de arena ‘subsidieëring en toezicht’

Inleiding

Het ministerie van Binnenlandse Zaken verzorgde de subsidieëring van politieke partijen. Het verstrekke onder meer subsidies aan de neveninstellingen van de CP en CD en vorderde te veel uitgekeerde subsidievoorschotten zo nodig weer terug. Over de uitvoering van de subsidieregelingen bestond veel onenigheid tussen het ministerie en de CP en CD, met veel rechtszaken als gevolg. De BVD, een dienstonderdeel van het ministerie van Binnenlandse Zaken, zorgde voor het in de gaten houden van extremistische partijen en groepen. Uit rapporten van de BVD en uit andere bronnen kan worden gereconstrueerd hoe het monitoren van de CP en CD in zijn werk ging. Er waren ook andere overheidsdiensten waar de CP en CD mee te maken hadden. Voor de zendtijd voor politieke partijen waren dat het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (en zijn opvolgers) en de Regeringscommissaris voor de Omroep. Die interactie was veel minder frequent dan die met de eerder genoemde diensten en maakte minder (maatschappelijke) discussie los.² Verder hadden de partijen veel te maken met het Openbaar Ministerie; daar is al op ingegaan in het vorige hoofdstuk.

De strijd om de subsidies

Nadat de CP in 1982 een zetel in de Tweede Kamer had verkregen, kwam die partij in aanmerking voor financiële steun van de overheid. Met name de subsidiëring van de neveninstellingen van de CP en later de CD leidde tot veel controverse.

Subsidiestelsel

Vanaf de jaren zestig gaf de overheid financiële steun aan de fracties van alle in de Tweede en Eerste Kamer vertegenwoordigde politieke partijen; ze kregen vanaf 1966 een vast basisbedrag en vanaf 1974 een bedrag per zetel. Daarnaast konden in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen vanaf de jaren zeventig subsidie ontvangen voor hun stichtingen die specifieke doelen nastreefden: vanaf 1972 voor hun wetenschappelijke bureaus, vanaf 1975 voor hun vormings- en scholingsinstituten, vanaf 1976 voor hun politieke jongerenorganisaties en vanaf 1990 voor hun vormings- en scholingswerk in Midden- en Oost-Europa. Daarnaast waren er enkele privileges of faciliteiten voor de partijen. Zij kregen zendtijd en ontvingen geld voor het maken van radio- en tv-uitzendingen, voor de radio vanaf de jaren twintig, voor de televisie vanaf de jaren zestig. Verder waren giften en contributiebetalingen aan partijen fiscaal aftrekbaar. De hoogte van de subsidies voor specifieke doelen was afhankelijk van het aantal zetels boven een voor elke partij gelijk basisbedrag; daarnaast gold voor enkele regelingen dat de hoogte van het uit te keren bedrag ook afhankelijk was van de eigen inkomsten van de stichting. De uitvoering van de subsidieregelingen was in handen van de ministeries van Binnenlandse Zaken – die voor de wetenschappelijke bureaus, de vormings- en scholingsinstituten en het vormings- en scholingswerk in Midden- en Oost-Europa – en van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en zijn opvolgers – de rest.³ In 1999 kreeg de overheidssubsidiëring van politieke partijen een wettelijke basis in de Wet subsidiëring politieke partijen.⁴

In zijn proefschrift uit 1982 merkte de staatsrechtjurist D.J. El-

zinga op dat er in Nederland formeel geen overheidssubsidiëring van politieke partijen plaatsvond, maar de facto wél, door het hiervoor beschreven stelsel van privileges en doelsubsidies aan met partijen verwante stichtingen. In de subsidieregelingen zag hij enkele zwakke punten. De politiek-wetenschappelijke instellingen zouden uitsluitend of in hoofdzaak wetenschappelijke arbeid moeten verrichten, maar niet werd aangegeven wat men daar precies onder verstond. De definitie van politieke scholings- en vormingsactiviteiten was iets uitvoeriger. Door het ontbreken van scherpe criteria was controle op de uitvoering van de regelingen echter lastig. Dat leek, merkte Elzinga op, ook de bedoeling te zijn. De controle zou marginaal moeten zijn; zo zei minister Beernink (CHU) in het begin van de jaren zeventig in de Tweede Kamer dat hij ervan uitging dat '[b]ij regelingen als deze [...] de gesubsidieerde instelling zich aan de regels houdt'. Elzinga constateerde ook dat, in weerwil van de bedoeling van de regeling, in de praktijk uitgaven die eerder ten laste kwamen van het partijbudget naar het budget van de (gesubsidieerde) instelling werden overgeheveld. Hierdoor vond een vermenging van partijactiviteiten en activiteiten van de gesubsidieerde instellingen plaats.⁵

Subsidiëring CP en CD

In oktober 1982 vroeg de CP subsidie aan bij het ministerie van Binnenlandse Zaken voor haar politiek-wetenschappelijke instituut – de prof. G. van der Leeuw Stichting; later de Stichting Wetenschappelijk Bureau Centruumpartij – en voor haar instituut voor vorming en scholing – de dr. E.F. Schumacher Stichting.⁶ Het lijkt erop dat minister Rietkerk (VVD) probeerde om subsidieverlening aan de CP-stichtingen te voorkomen. Volgens een bericht in *NRC Handelsblad* bestonden er bij het ministerie grote aarzelingen om de CP gezien haar denkbeelden te gaan subsidiëren. Het hield de subsidieaanvragen van de partij lange tijd aan om te bezien of er formele criteria waren om die af te wijzen. Ook overwoog het de subsidiëring van politieke partijen in zijn geheel in te trekken om zo aan toekenning van de aanvraag van de CP te ontkomen.⁷ Dit

spoort met een brief die de CP in juli 1983 ontving van het ministerie, met de boodschap dat de subsidiëring van de CP-instituten zou worden aangehouden in afwachting van een beslissing over het subsidiestelsel.⁸ In september 1983 besloot het kabinet om toch door te gaan met het subsidiëren van partij-instellingen.⁹ Omdat minister Rietkerk kennelijk bleef aarzelen, schreven zijn ambtelijke adviseurs hem dat, als de CP voldeed aan de voorwaarden, aan toekenning van de subsidies gegeven de tekst van de regelingen 'niet te ontkomen' was.¹⁰ In oktober 1983, een jaar na de aanvraag, kreeg de CP ten slotte subsidie voor het Wetenschappelijk Bureau en voor de Schumacher Stichting.¹¹

Bij de subsidieverlening aan de CP-stichtingen kwam minister Rietkerk zo tegenover zijn ambtenaren te staan. Hier was sprake van een botsing tussen de juridische rationaliteit van de ambtenaren en de politieke rationaliteit van de minister.¹² De ambtenaren keken vooral naar de regelgeving en die liet geen uitzondering voor de CP toe. De minister keek waarschijnlijk vooral naar het brede politieke en maatschappelijke protest tegen de CP en vond dat hij daar iets mee moest doen. Uiteindelijk prevaleerde hier de juridische rationaliteit.

Eind 1984 stuurde de CD brieven naar het ministerie van Binnenlandse Zaken om subsidie aan te vragen voor haar twee stichtingen.¹³ Meteen na de oprichting van de partij had zij, '[t]er verkrijging van subsidies',¹⁴ deze stichtingen in het leven geroepen, een voor kadervorming – de Stichting Politieke Kadervorming, afgekort Stipolka¹⁵ – en een wetenschappelijk bureau – de Stichting Wetenschappelijke Onderbouwing Centrumdemocratische Ideologie, afgekort swoci.¹⁶ Minister Rietkerk probeerde ook de subsidiëring van de CD-stichtingen tegen te houden. Hij was van mening dat Janmaat, nu die geen deel meer uitmaakte van de CP, geen recht had op subsidie. Zijn ambtelijke adviseurs wezen de minister er in een notitie echter op dat dit niet conform de regelgeving was. In de marge van die notitie schreef de minister 'Jammer dat het zo moet', waarna hij zich niet meer verzette tegen subsidiëring van de CD-stichtingen.¹⁷ Weer was er, zoals enkele jaren eerder, sprake van

een botsing tussen de juridische rationaliteit van de ambtenaren en de politieke rationaliteit van de minister, en weer overwon de eerste. Uiteindelijk ontving de Stipolka eind mei 1985 de beschikking voor de subsidie over het jaar 1985;¹⁸ en dat gold waarschijnlijk ook voor SWOCI.

De beslissing om de CP-stichtingen te gaan subsidiëren leidde tot protesten van enkele maatschappelijke organisaties, zoals het LOSON, het Landelijke Overlegorgaan van Surinaamse Organisaties in Nederland. Het ministerie antwoordde dat de subsidie was verstrekt volgens de regels die neutraal waren ten aanzien van de doelstellingen van de organisatie, ook als die doelen niet in overeenstemming waren met – delen van – het regeringsbeleid. De subsidie kon slechts dan worden ingetrokken als een partij niet meer in de Kamer vertegenwoordigd was of als zij haar doelen op een ongeoorloofde wijze nastreefde.¹⁹ Toen in april 1984 de conceptnota 'Nederland voor de Nederlanders', opgesteld door het Wetenschappelijk Bureau van de CP, via de VARA-radio uitlekte,²⁰ was er wederom van veel kanten druk op het ministerie om de subsidie stop te zetten. Diverse particulieren en organisaties van buitenlanders spanden bij de Rechtbank Den Haag een zaak aan tegen de Staat; zij eisten dat die de subsidie aan het Wetenschappelijk Bureau zou stopzetten, omdat het zich schuldig zou hebben gemaakt aan discriminatie en racisme.²¹ Omdat het Openbaar Ministerie een strafrechtelijk onderzoek was begonnen tegen W.J. Bruyn, de voorzitter van het Wetenschappelijk Bureau en auteur van de gewraakte nota, stuurde het ministerie begin juli 1984 een waarschuwende brief naar het Wetenschappelijk Bureau, waarin het stelde dat de subsidie zou worden stopgezet als het tot een veroordeling zou komen.²² Maar zover kwam het niet; Bruyn werd vrijgesproken.²³

Na de toetreding van de CP tot de Tweede Kamer ontstond daar – in de marge van een debat over het subsidiëren van politieke partijen en hun neveninstellingen – ook een debat over de vraag of organisaties die rassendiscriminatie pleegden of daartoe aanzetten door

de overheid gesubsidieerd zouden mogen worden. Half september 1984 stuurde minister Rietkerk een notitie naar de Kamer waarin hij het beleid op het gebied van de subsidiëring van de politiek-wenschappelijke instituten en instituten voor politieke vorming en scholing op een rijtje zette. Hierin benadrukte hij zijn terughoudendheid om de activiteiten van politieke partijen inhoudelijk te toetsen. Een uitzondering hierop was mogelijk, namelijk bij 'evidente overtredingen' van wettelijke bepalingen of verdragsverplichtingen. Expliciet noemde hij het Internationaal verdrag tot uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie, het IVUR-verdrag. Dan zou hij moeten ingrijpen, maar wel pas na een rechterlijke uitspraak.²⁴

Bij de behandeling in de Tweede Kamer van deze notitie vroegen enkele Kamerleden bij motie om een wettelijke regeling voor de subsidiëring van partij-instellingen.²⁵ Minister De Korte (vvd) diende daarop in mei 1986 een wetsvoorstel ter zake in bij de Kamer. In dat voorstel was een artikel 15 opgenomen, waarin de bestaande bepalingen over opschorting en beëindiging van de subsidies enigszins aangescherpt waren. Dat artikel handelde over de opschorting van de subsidie als door het Openbaar Ministerie een vordering tot ontbinding van een gesubsidieerde partij-instelling was ingesteld – dus nog voordat er een definitief oordeel van de rechter was – alsmede over de intrekking van die subsidie als de ontbinding definitief was geworden.²⁶ Tijdens het Kamerdebat over het wetsvoorstel, eind april 1988, richtten de pijlen zich ook op dit artikel. Bijna alle partijen hadden moeite met de passage over de opschorting van een subsidie, vooral omdat het ministerie dan toch tot een inhoudelijke beoordeling van de activiteiten van een partij-instelling zou moeten komen. En daar moesten zij niets van hebben. Liever legden zij dat oordeel bij de rechter. Minister Van Dijk (CDA) verdedigde zich met een beroep op het IVUR-verdrag, maar dat maakte niet veel indruk op de Kamer.²⁷ Ten slotte koos hij eieren voor zijn geld en in een volgende versie van het wetsvoorstel ontbrak artikel 15.²⁸ Uiteindelijk hielp dit niet, want in september 1990 strandde het wetsvoorstel om geheel andere redenen in de Eerste Kamer.²⁹

Minister Dales (PvdA) liet het er niet bij zitten en stelde nog diezelfde maand een commissie in om haar te adviseren over een nieuwe wet gericht op de subsidiëring van politieke partijen.³⁰ Een van de onderwerpen waarover die commissie adviseerde was de heikele kwestie welke consequenties het ivur-verdrag zou moeten hebben voor het subsidiëren van politieke partijen. De commissie adviseerde de minister tot een soort tweestappenaanpak. Bij een partijverbod vervielen hoe dan ook alle rechten op overheidssubsidies en -faciliteiten. Daarnaast zouden deze subsidies en faciliteiten ook moeten vervallen, zij het tijdelijk – de commissie achtte een termijn van vier jaar redelijk – als een partij of een partij-instelling – niet een individueel partijlid – onherroepelijk zou worden veroordeeld voor (het aanzetten tot) rassendiscriminatie. De commissie achtte het van belang dat een dergelijke ingrijpende maatregel pas zou worden genomen na een rechterlijk oordeel.³¹ In de Wet subsidiëring politieke partijen van 1999 is het voorstel van de commissie overgenomen, met dien verstande dat in artikel 16 van die wet de termijn is vastgesteld op één tot vier jaar, afhankelijk van de hoogte van de opgelegde geldboete.³² Die wet kwam te laat om nog tegen de cd te kunnen worden gebruikt.

Conflicten

De toekenning van subsidies aan de stichtingen van de cp en cd leidde tot veel conflicten tussen deze stichtingen en het ministerie. Alvorens daarop in te gaan eerst een toelichting op de procedure bij de subsidiëring van partij-instellingen. Aan de hand van een door de betrokken stichting opgestelde aanvraag stelde het ministerie van Binnenlandse Zaken een subsidiebeschikking op, waarin tevens werd aangegeven welk bedrag aan voorschotten lopende het jaar zou worden verstrekt. Na afloop van het subsidiejaar stelde het ministerie de definitieve beschikking vast. Als er te veel voorschot was verstrekt, moest dat bedrag door de stichting worden terugbetaald. Wanneer de stichting het niet eens was met een beslissing van het ministerie, kon zij bezwaar aantekenen en daarna desgewenst beroep. Bezwaarzaken werden binnen het ministerie behandeld, be-

roepszaken bij de bestuursrechter, in casu de Rechtbank of de Raad van State.

De conflicten begonnen al bij de CP. Nadat Janmaat half oktober 1984 uit de partij was gezet, beëindigde het ministerie conform de subsidievoorwaarden na een overgangstermijn op 1 mei 1985 de subsidiëring van beide CP-stichtingen.³³ Het royement van Janmaat bemoeilijkt de afwikkeling van de jaarrekeningen van de stichtingen. Zo weigerde hij mee te werken aan het opstellen van de jaarrekening van het Wetenschappelijk Bureau, waar hij penningmeester van was, waardoor die onvolledig was.³⁴ Tussen het ministerie en het Bureau ontstond zich vervolgens een uitvoerige briefwisseling, waarbij het ministerie steeds aandrong op een spoedige afwikkeling en het Bureau steeds vroeg om uitstel. En bij de Schumacher Stichting ging het op dezelfde wijze.³⁵ Enkele jaren later wilde het ministerie ervan af. 'Om niet nog meer tijd aan dit onderwerp kwijt te zijn' stelde het, zonder dat er deugdelijke jaarrekeningen lagen, in 1988 de finale beschikkingen op.³⁶ De resterende vorderingen op het Wetenschappelijk Bureau en de Schumacher Stichting boekte het ministerie ten slotte in 1991 als oninbaar af.³⁷

De toekenning van de subsidies aan de CD-stichtingen was de opmaat voor ruim vijftien jaar geharrewar tussen de CD en het ministerie over de hoogte van de voorschotten gedurende het subsidiejaar, maar vooral over de definitieve vaststelling na afloop van het jaar. Dat leidde tot een flink aantal bezwaar- en beroepszaken; zie tabel 5.1 (bij een x is er sprake van één of meer bezwaar- of beroepszaken).

In bijna alle gevallen zijn uiteindelijk de bezwaren van de CD-stichtingen door de rechter verworpen. Opmerkelijk is dat er in 1994, 1995 en 1996 veel minder zaken speelden dan in de jaren daarvoor en daarna. Uit een interview met Meine Henk Klijsma, als ambtenaar bij het ministerie van Binnenlandse Zaken jarenlang belast met het aandachtsgebied 'subsidies voor politieke partijen', blijkt dat daar twee elkaar aanvullende verklaringen voor zijn. In de eerste plaats droeg Janmaat in 1994 het subsidiedossier over aan Cor Zonneveld die dat jaar lid van de Tweede Kamer voor de CD was

Tabel 5.1 Bezwaar- en beroepszaken van de cd-stichtingen

Jaar	swoci		Hobbes		Stipolka		KdG	
	bezwaar	beroep	bezwaar	beroep	bezwaar	beroep	bezwaar	beroep
1985	x	x			–	–		
1986	x	x			x	x		
1989	x	x			x	x		
1990	–	–			–	–	x	x
1991	–	–			–	–	x	–
1992			x	x	x	x	–	–
1993			x	–	x	x	–	–
1994			–	–	x	–	–	–
1995			–	–	–	–	x	–
1996			–	–	–	–	–	–
1997			x	x	x	x	x	x
1998			?	?	x	x		

Legenda:

- swoci: het wetenschappelijk bureau van de cd van 1985 tot en met 1991;
- Thomas Hobbes Stichting (Hobbes), het wetenschappelijk bureau van de cd van 1992 tot en met 1998; niet duidelijk is of deze stichting voor 1998 nog subsidie heeft aangevraagd;
- Stipolka: de stichting voor politieke kadervorming van de cd van 1985 tot en met 1998;
- Karel de Grote Stichting (KdG), de stichting voor politieke kadervorming in Midden- en Oost-Europa van de cd, vanaf 1990; deze stichting heeft voor 1998 geen subsidie meer aangevraagd.

Bron: NL-HaNA, BiZa / Binnenlands Bestuur en Kabinet, nummer toegang 2.04.87 en SSA-BiZa.

geworden. Volgens Klijnsma wilde Zonneveld af van het ‘gedoe’ over de subsidies. Zonneveld werd ernstig ziek in 1997 – hij overleed eind dat jaar – en dat zorgde mogelijk voor een toename van het aantal zaken in en na dat jaar. In de tweede plaats was er in 1994 of 1995 op het ministerie met Janmaat gesproken over de korting op de bevoorschotting van de cd-stichtingen.³⁸ Janmaat heeft toen kennelijk die kortingen geaccepteerd, want na dat gesprek waren daar geen zaken meer over.³⁹ Hieronder wordt ingegaan op en-

kele rechtszaken over subsidies; vanwege het nogal repetitieve karakter van deze zaken wordt er per stichting één zaak behandeld, de meest markante.

swoci, subsidie 1986

De zaak over de subsidie voor het jaar 1986 voor de Stichting Wetenschappelijke Onderbouwing Centrumdemocratische Ideologie (swoci), het wetenschappelijk bureau van de cd, is interessant, omdat deze zo hoog opliep en er een geur van fraude omheen hing. In 1988 stelde het ministerie van Binnenlandse Zaken de subsidie definitief vast. Het wilde bijna 65.000 gulden aan te veel betaalde voorschotten terugvorderen, omdat een aantal posten die de cd had opgevoerd niet voor subsidiëring in aanmerking kwam. Dat ging bijvoorbeeld om ruim 11.000 gulden voor een studiereis naar Noorwegen in het kader van een onderzoek naar bevolkingspolitiek in de Scandinavische landen en Nederland. Tijdens de zitting van de Raad van State kon swoci geen goede verklaring voor de uitgavenposten geven en weigerde zij de naam van de onderzoeker(s) in kwestie te noemen. Verder had het ministerie problemen met een bedrag van ruim 110.000 gulden voor het aanschaffen van cassettebandjes en van 11.000 gulden voor het houden van een onderzoek in de oude wijken van de grote steden, waarvoor die cassettebandjes nodig waren.⁴⁰ swoci kon tijdens de zitting het wetenschappelijke karakter van dit onderzoek niet op bevredigende wijze toelichten. De Raad van State vond het 'niet onredelijk' dat het ministerie deze uitgaven niet wilde subsidiëren en verwierp dus het beroep van swoci.⁴¹ Omdat swoci het te veel ontvangen geld maar niet terugbetaalde, spande de Staat een rechtszaak aan. In zijn uitspraak eind februari 1993 bepaalde de rechter dat de stichting het bedrag van bijna 65.000 gulden vermeerderd met de wettelijke rente en proceskosten nu echt terug moest betalen.⁴² Kennelijk was dat geld een jaar later nog steeds niet terugbetaald, want begin februari 1994 legde de Staat conservatoir beslag op het huis van Janmaat. De vordering op swoci was inmiddels inclusief onkosten en rente opgelopen tot ruim 90.000 gulden.⁴³ Maar de stichting had geen geld

meer. De Staat heeft toen Janmaat als bestuurslid van swoci persoonlijk aansprakelijk gesteld; vandaar het beslag op zijn huis.⁴⁴ Uiteindelijk heeft de cd begin 1994 het geld – 91.400 gulden – aan de Staat terugbetaald.⁴⁵ Enkele jaren eerder, eind 1991, was de Thomas Hobbes Stichting opgericht, als vervanger voor swoci. De cd heeft toen de aanvraag van subsidiegelden verlegd naar de Hobbes Stichting, waardoor swoci financieel droog kwam te staan.⁴⁶ Is dit gebeurd met het oog op de hiervoor genoemde claim van de Staat? Daar lijkt het wel op, gelet op uitspraken van Janmaat in maart 1993. Hij zei toen dat de Thomas Hobbes Stichting was opgericht om te voorkomen dat er beslag zou worden gelegd op de eigendommen van swoci: 'We gaan tegen de uitspraak van de rechter in beroep bij de Europese Raad in Straatsburg en we willen niet hebben dat er in de tussentijd een deurwaarder bij ons langskomt die allerlei stickertjes op onze computerapparatuur gaat plakken.'⁴⁷ Janmaat had er waarschijnlijk niet op gerekend dat er ook nog beslag op zijn huis gelegd kon worden. Waarom kon swoci de vordering van de Staat niet terugbetalen? Volgens de landsadvocaat had Janmaat, geconfronteerd met een aanzienlijke vordering, geld aan swoci onttrokken en overgeheveld naar de Hobbes Stichting, en ging het dus niet alleen om het verleggen van de subsidiestroom.⁴⁸ Dit zou gezien kunnen worden als een vorm van subsidiefraude, maar heeft verder geen (strafrechtelijke) gevolgen gehad voor Janmaat.

Thomas Hobbes Stichting, subsidie 1992

De Thomas Hobbes Stichting was vanaf 1992 de opvolger van swoci als wetenschappelijk bureau van de cd. Al over het eerste subsidiejaar ontstond een conflict toen het ministerie medio 1994 in zijn definitieve beschikking de toegezegde subsidie voor 1992 met ruim 103.000 gulden verminderde, omdat het een bundel artikelen, opgesteld door de advocaat van de cd mr. L. van Heijningen, als niet-wetenschappelijk en dus niet-subsidiabel had aangemerkt. Het ministerie had twee onafhankelijke deskundigen⁴⁹ naar de artikelen laten kijken. Het betrof geen inhoudelijke toetsing van de arti-

kelen; zoals eerder aangegeven wilde het ministerie daar verre van blijven. Wel werden die op enkele formele vereisten van belang bij het opstellen van wetenschappelijke geschriften getoetst. Het ging om zaken als een heldere probleemstelling, een verantwoording van de onderzoeksmethode, een definiëring van relevante begrippen en een verantwoording van de bronnen. De deskundigen concludeerden dat geen van de negen artikelen aan deze eisen had voldaan. De Accountantsdienst had daarnaast nog vastgesteld dat de door Van Heijningen in rekening gebrachte kosten 'excessief hoog' waren in vergelijking met soortgelijke producten van andere partijen.⁵⁰ Een bezwaar van de Thomas Hobbes Stichting tegen de vaststelling van de definitieve subsidie verklaarde het ministerie niet-ontvankelijk wegens overschrijding van de termijn voor het indienen van bezwaarschriften.⁵¹ Voor zover kan worden vastgesteld leidde dit dispuut tussen de CD en het ministerie niet tot verdere rechtszaken. Wellicht kwam dit omdat de Stichting toch nog geld ontving van het ministerie; naast een reeds ontvangen voorschot van ruim 14.000 gulden kreeg zij nog zo'n 21.000 gulden. Van Heijningen had een deel van zijn artikelen overigens al eerder onder het pseudoniem mr. Eerlijk gepubliceerd in de CD-bladen.

Stipolka, subsidie 1993

De Stichting voor Politieke Kadervorming, afgekort Stipolka, verzorgde voor de CD cursussen en andere activiteiten op het gebied van politieke kadervorming. Bij de vaststelling van de definitieve subsidie voor het jaar 1993 achtte het ministerie van Binnenlandse Zaken de kosten voor het vervaardigen en verspreiden van het blad van de stichting, de *CD-info*, niet-subsidiabel en bracht 36.500 gulden in mindering op het subsidiebedrag. De kosten voor het blad waren in 1993 sterk gestegen; op vragen van het ministerie daarover reageerde de stichting niet. Het ministerie benadrukte overigens dat bij het besluit geen overwegingen ten aanzien van kwaliteit en inhoud van het blad een rol hadden gespeeld.⁵² Stipolka ging in bezwaar tegen deze beslissing van het ministerie, maar het bezwaarschrift werd niet-ontvankelijk verklaard omdat het te laat was

ingediend.⁵³ Vervolgens kwam het tot een groot aantal rechtszaken, waarbij de CD elke mogelijkheid die er was benutte. Eerst ging de stichting in beroep bij de Rechtbank Den Haag, sector Bestuursrecht.⁵⁴ De Rechtbank vond begin april 1996 dat het ministerie te snel tot niet-ontvankelijkheid had besloten, namelijk zonder naar de reden te vragen waarom het bezwaarschrift te laat was ingediend en dat had het ministerie wel moeten doen. De Rechtbank verklaarde het beroep dan ook gegrond en vernietigde het besluit van het ministerie.⁵⁵ Daarop startte het ministerie de behandeling van het bezwaar opnieuw en organiseerde een hoorzitting, waar Stipolka haar bezwaar kon komen toelichten. Daar verscheen echter niemand.⁵⁶ Het ministerie nam daarop half juli 1996 een besluit waarin het bezwaarschrift opnieuw niet-ontvankelijk werd verklaard.⁵⁷ Stipolka liet het er niet bij zitten en ging in hoger beroep bij de Raad van State. Deze deed pas in oktober 1997 uitspraak in deze zaak en verklaarde het hoger beroep ongegrond.⁵⁸ Nog waren voor Stipolka de juridische mogelijkheden niet uitgeput. De Stichting ging nu in verzet tegen de uitspraak van de Raad van State, waarmee zij aangaf dat de uitspraak van de Raad volgens haar op onjuiste gronden berustte. Een andere bestuursrechter van de Raad van State stelde ten slotte in juli 1997 vast dat het verzet ongegrond was.⁵⁹ Hiermee waren voor Stipolka na drie jaar procederen en drie rechtszaken de juridische mogelijkheden uitgeput.

Karel de Grote Stichting, subsidie 1990

De Karel de Grote Stichting, de vierde CD-stichting en opgericht in 1990, kreeg vanaf het oprichtingsjaar subsidie van het ministerie van Binnenlandse Zaken voor projecten gericht op de algemene vorming en scholing van politiek kader in Midden- en Oost-Europa. De stichting vroeg in 1990 een subsidie van ruim 54.000 gulden aan voor een te organiseren congres in Polen. Dat congres zou worden georganiseerd samen met de *Polish Chapter* van de *Professors World Peace Academy* – een stichting opgericht door de Verenigingskerk, ook wel de Moonsekte genoemd.⁶⁰ Volgens het ministerie betrof de gesubsidieerde activiteit een besloten congres en ging

het niet om de vorming of scholing van politiek kader. Dat men van plan was een verslag van de bijeenkomst naar de politieke partijen te sturen maakte naar de mening van het ministerie de bijeenkomst nog niet subsidiabel.⁶¹ De stichting legde zich niet neer bij dit oordeel van het ministerie en ging in december 1992 in beroep. Pas eind december 1995 kwam deze zaak aan de orde bij de afdeling Rechtspraak van de Raad van State. Volgens de Raad kon de Stichting niet aannemelijk maken dat de op het congres in Polen opgedane kennis ‘ten nutte van enige politieke partij is gekomen of zal komen’; de Raad verwierp dan ook het beroep van de stichting.⁶² *Vrij Nederland* vond het in februari 1995 opmerkelijk dat de cd probeerde om de Verenigingskerk, die zeer rijk zou zijn, via de Karel de Grote Stichting door de Nederlandse overheid te laten financieren. Het blad vroeg zich af of hier sprake was van een opzetje; wellicht zou het geld weer door de Verenigingskerk op de een of andere manier worden teruggesluisd naar de cd.⁶³ Of dat in dit geval ook gebeurd is, is niet meer na te gaan. Wel waren er nauwe banden tussen de Verenigingskerk en de cd. Mogelijk waren die ook financieel van aard; zo berichtte *Elsevier* in 1990 over een gift van 20.000 gulden van de kerk aan de cd.⁶⁴

Het ministerie stelde de definitieve subsidies van de cd-stichtingen vaak (veel) lager dan de aanvraag vast; daarnaast kregen ze veel lagere voorschotten dan de stichtingen van andere partijen. Probeerde het ministerie van Binnenlandse Zaken de cd-stichtingen te benadelen? Het ministerie schreef in een Pleitnota voor de Raad van State dat het ‘nadrukkelijk niet de bedoeling [...] is de cd-stichtingen “te pakken”’. Ook bij stichtingen gelieerd aan andere partijen vorderde het wel eens bedragen terug. Dat lag voor een deel aan de regelingen die “een zekere ruimte” voor oneigenlijk gebruik’ toelieten; alleen ‘in heel evidente gevallen’ kon het daartegen optreden. Bij de andere partijen ging het om incidenten, maar ‘[b]ij de cd-stichtingen [was] er [...] sprake van het structureel opvoeren van niet-subsidiabele posten’.⁶⁵ De cd-stichtingen slaagden er onvoldoende of niet in hun jaarrekeningen te onderbouwen. Het minis-

terie stelde vervolgens de subsidies voor de cd-stichtingen lager vast, waarna een moeizame terugvordering van te veel uitgekeerde voorschotten volgde. Volgens het ministerie vergde 'de behandeling van deze kwesties een buitensporige hoeveelheid tijd en energie'.⁶⁶ Het was aan de cd-stichtingen evenveel tijd kwijt als aan die van de andere partijen samen.⁶⁷

Janmaat was zeer ontstemd over de wijze van controle door het ministerie van Binnenlandse Zaken. Begin 1989 schreef hij daarover een brief aan minister Van Dijk (CDA). Hij vond dat het ministerie door subsidies terug te vorderen de cd financieel probeerde te treffen.⁶⁸ De cd zag de manier waarop de overheid omging met de subsidiëring van de cd-stichtingen als dictatoriaal gedrag. Janmaat zei daarover in 1990: 'Het is gewoon het pesten van de cd, de dictatuur van de democratie. Ons wordt de vrijheid van meningsuiting niet echt gegund.'⁶⁹ Een van de cd-bladen noemde dit '[p]raktijken de Sovjet-Unie waardig'.⁷⁰ Ook in zijn autobiografie had Janmaat veel kritiek, vooral op de PvdA-ministers Dales en Van Thijn. Janmaat over mevrouw Dales: 'Dales [is] altijd bereid bedragen inzake uitgegeven subsidies van de cd-stichtingen terug te vorderen.' Hij verweet het ministerie dat het de wetenschappelijke bureaus van de andere partijen bevoordeelde boven die van de cd. Hij zag dat als politieke pesterijen. Verder kostte het de cd veel tijd en geld om de besluiten van het ministerie over de subsidies aan te vechten bij de Raad van State. En die was volgens Janmaat bevooroordeeld tegen de cd; hij noemde de bestuursrechters 'horigen van de politiek'.⁷¹ Ook minister Van Thijn, de opvolger van mevrouw Dales, zat volgens Janmaat de cd dwars. Die liet conservatoir beslag leggen op zijn huis in verband met een vordering op de partij. Janmaats commentaar daarop: 'Dales mag dan dood zijn, de PvdA zet haar vernietigende drang voort.'⁷²

Gesjoemel?

Was al dit misbaar van Janmaat terecht? Er zijn aanwijzingen dat reeds de cp het geld van de subsidies aan andere zaken besteedde

dan de bedoeling van de regelingen was. Zo zei Janmaat in juni 1983 dat als het subsidiegeld binnen was, dat meteen in de ‘verkiezingspot’ gestopt moest worden voor de bekostiging van folders en dergelijke.⁷³ W.J. Bruyn schreef eind april 1984 aan Janmaat dat hij had vernomen dat subsidies voor het Wetenschappelijk Bureau, waar hij voorzitter van was, onder meer waren gebruikt voor het betalen van flathuur in Almere.⁷⁴ En het nieuwe bestuur onder voorzitterschap van Nico Konst, dat aantrad in mei 1984, stelde vast dat het subsidiegeld in voorgaande jaren naar verkiezingen en de uitbouw van de partij was gegaan. Tijdens enkele bestuursvergaderingen medio 1984 verdedigde Janmaat zich tegen deze en andere kritiek. Hij schetste hoe hij te werk ging. Hij hevelde voortdurend geld over van de partij naar de stichtingen en terug; de stichtingen moesten immers over een aanvangskapitaal beschikken en door rekeningen in te dienen kon men subsidie verkrijgen.⁷⁵ Verder zei hij dat hij de kosten voor radio- en tv-uitzendingen – het ging hier om de kosten voor de uitzendingen van politieke partijen; die werden vergoed door de overheid – zo hoog mogelijk opschreefde om zo geld voor de CP binnen te halen.⁷⁶ Ook het antifascistische blad *AF-druk*, dat de beschikking had over de boekhouding van het Wetenschappelijk Bureau, schreef dat de subsidies gebruikt werden om de onkosten van de partij te bestrijden, terwijl er daarnaast regelmatig bedragen naar de privérekening van Janmaat zouden zijn overgeboekt.⁷⁷ Opgemerkt moet worden dat de meeste van de hier gebruikte bronnen waarschijnlijk negatief stonden tegenover Janmaat en hem graag wilden neerzetten als een ‘sjoemelaar’. Janmaat was immers rond die tijd binnen de partij in een conflict om de macht verwickeld met het nieuwe dagelijks bestuur van de CP, terwijl *AF-druk* als antifascistisch blad hoe dan ook niets van hem moest hebben. Aan de andere kant sporen deze aanwijzingen, zoals nog zal blijken, wel met die over de CD.

Ook het CD-bestuur leek de kosten voortdurend zo hoog mogelijk te hebben opgevoerd om de subsidies te maximaliseren; dat blijkt uit verslagen en andere stukken uit het archief-Janmaat en uit door Janmaat en anderen gemaakte opmerkingen in inter-

views. In een bestuursvergadering in september 1985 kwam bijvoorbeeld aan de orde dat de Stichting Beheerszaken⁷⁸, ook een CD-stichting, cassettebandjes ging maken voor swoci en Stipolka. Door deze tussenkomst van de Stichting Beheerszaken zou een hogere subsidie mogelijk zijn, doordat de stichting voor haar diensten een opslag van 10 tot 15 procent aan administratiekosten zou moeten rekenen.⁷⁹ Een maand later, in oktober 1985, zei Janmaat in het bestuur dat, in verband met de financiering van de verkiezingscampagne van 1986, de begrotingen van de stichtingen gemaximaliseerd moesten worden, zodat zo hoog mogelijke subsidies konden worden verkregen.⁸⁰ In interviews was Janmaat soms opmerkelijk openhartig over zijn omgang met subsidies. In september 1989 schreef de *Nieuwe Revu* dat Janmaat zijn keuken op kosten van de partij had opgeknapt. Die lichtte toe hoe dat in zijn werk was gegaan: 'Dat was om de onkosten van het wetenschappelijk bureau van de partij op te voeren. [...] Daar kun je namelijk subsidie van het rijk voor krijgen, maar dan moet je eerst zelf veel onkosten maken. Dus dat voerden we hoog op. Dus werd er veel heen en weer geboekt, je moet tenslotte kosten creëren.'⁸¹ In maart 1993 bevestigde de voormalige fractiemedewerker van de CP en CD Alfred Vierling dit beeld. Volgens hem maakte Janmaat vooral misbruik van de subsidieregeling voor wetenschappelijke bureaus. Vierling: 'Janmaat is erg handig in het bedenken van kruisposten, waarmee het geld van de ene naar de andere stichting werd geloodst, zodat die bedragen zo hoog mogelijk opliepen.'⁸² W.J. Bruyn zei in 1990 dat Janmaat alleen maar op geld uit was; hij zou een deel van het geld van de Amsterdamse CD door willen sluizen naar de partij in Den Haag, zwendelen met subsidies en hoge plaatsen op de kandidatenlijsten verkopen aan de hoogstbiedende. Volgens hem wilde Janmaat 'helemaal niet bouwen aan een brede volksbeweging, hij bouwt alleen maar aan zijn eigen pensioen'.⁸³ Bij de uitspraken van Vierling en Bruyn moet wel de kanttekening worden geplaatst dat zij op het moment dat zij die deden met Janmaat gebrouilleerd waren. Hun opmerkingen over subsidies sloten overigens naadloos aan op die van Jan-

maat zelf in CD-bestuursvergaderingen en in een *Nieuwe Revu*-interview.

Coulante behandeling

Het is eerder gezegd, onder anderen door de politicoloog Joop van Holsteyn⁸⁴, dat Janmaat een kleine zelfstandige in de politiek was; hij wilde een klein en overzichtelijk winkeltje met het liefst een constante inkomstenstroom. Voor dat laatste vormden de subsidies voor de partij en voor de stichtingen een welkome en belangrijke bijdrage. Het *Rotterdams Dagblad* becijferde in 1993 dat de (toen nog) 'eenmanszaak' Janmaat dat jaar maximaal ruim 811.000 gulden aan inkomsten kon ontvangen. Dat waren zijn salaris en vergoedingen als Kamerlid, zijn toelage als fractievoorzitter en de toelagen voor de fractiekosten. Daarnaast kreeg hij een vergoeding voor de kosten voor de zendtijd voor politieke partijen. Tot slot kon hij dat jaar maximaal bijna 282.000 gulden ontvangen voor zijn drie stichtingen, het politiek-wetenschappelijk instituut, de stichting voor politieke scholing en kadervorming en de stichting voor politieke scholing en kadervorming in Midden- en Oost-Europa.⁸⁵ Hierbij moet wel worden aangetekend dat de krant uitging van de maximaal beschikbare subsidies per stichting per jaar; in de praktijk ontvingen de CD-stichtingen veel minder. Uit door het ministerie van Binnenlandse Zaken opgestelde notities blijkt wat de CD-stichtingen werkelijk hebben ontvangen (zie tabel 5.2).

Alleen in 1991 heeft een CD-stichting, de Karel de Grote Stichting, de maximaal mogelijke subsidie ontvangen. In alle andere gevallen ontvingen de stichtingen veel minder dan de maximale subsidie. Relatief gezien deed Stipolka het nog het best; deze stichting wist gemiddeld bijna 30 procent van de maximaal mogelijke subsidies te verwerven; het wetenschappelijk bureau van de CD kwam niet verder dan gemiddeld circa 12 procent. In vergelijking met partijen van gelijke grootte ontving de CD overigens relatief weinig geld. In 1995 ontving de CD voor haar drie stichtingen 63.943 gulden; de RPF, ook

Tabel 5.2 Ontvangen subsidiegelden cd-stichtingen (op basis van de definitieve beschikking) versus maximaal te ontvangen gelden, 1989-1997

Jaar	swoci/ Hobbes			Stipolka			KdG		
	ontv.	max.	%	ontv.	max.	%	ontv.	max.	%
1989	4.482	93.456	4,8%	6.899	46.226	14,9%	nvt.	nvt.	
1990	10.829	111.250	9,7%	15.959	55.028	29,0%	5.643	60.333	9,4%
1991	10.739	128.765	8,3%	18.499	64.088	28,9%	60.333	60.333	100,0%
1992	35.297	142.414	24,8 %	49.528	73.857	67,1%	18.820	60.333	31,2%
1993	43.165	151.600	28,5 %	18.349	75.862	24,2%	7.808	60.333	12,9%
1994	26.231	162.103	16,2 %	44.173	87.290	50,6%	9.895	65.500	15,1%
1995	22.493	184.783	12,2 %	33.566	117.363	28,6%	7.884	76.100	10,4%
1996	8.682	187.203	4,6 %	18.125	118.900	15,2%	0	76.100	0,0%
1997	0	189.843	0,0 %	12.111	120.575	10,0%	0	76.100	0,0%
Gemiddeld:			12,1%	29,8%			22,4%		

Legenda:

- swoci/Hobbes: het wetenschappelijk bureau van de cd, eerst swoci, later de Thomas Hobbes Stichting;
- Stipolka: de stichting voor politieke kadervorming van de cd;
- KdG: de Karel de Grote Stichting, de stichting voor politieke kadervorming in Midden- en Oost-Europa van de cd.

Bron: Voor de cijfers voor 1989: een overzicht van het ministerie van Binnenlandse Zaken, 18-2-1997. Voor de cijfers voor 1990-1997: een interne notitie van het ministerie van Binnenlandse Zaken, 30-8-2000.⁸⁶

drie zetels, ontving dat jaar voor de soortgelijke drie stichtingen 378.246 gulden, bijna zes keer zoveel.⁸⁷

De oorzaak van deze lage percentages ligt voor een belangrijk deel in de geringe productie van de cd-stichtingen. Het aantal nota's dat de wetenschappelijke bureaus van de cd in twaalf jaar produceerden is op de vingers van één hand te tellen. In 1985 was er de nota 'Centrumdemocratisch beleid ter bescherming van het Nederlandse staatsburgerschap' opgesteld door de fractiemedewerker Alfred Vierling.⁸⁸ Waarschijnlijk in 1986 verscheen de nota 'Onderzoek oude wijken'.⁸⁹ In 1992 verscheen de bundel met artikelen

van de CD-advocaat Van Heijningen.⁹⁰ In 1994 verscheen de nota 'AIDS, ghost or threat' van R. Johnstone en J. Knappert.⁹¹ En tot slot verscheen in 1995 de nota 'Minderheden in Nederland' van J. Knappert.⁹² Daarnaast bracht de stichting tot en met 1993 jaarlijks vier nummers van het wetenschappelijk tijdschrift *CD-actueel* uit. Stipolka organiseerde kadercursussen en bracht daarnaast het blad *CD-info* uit, jaarlijks zo'n vijf tot elf nummers. Het ministerie van Binnenlandse Zaken constateerde in 1995 een sterke afname van het aantal gehouden kadercursussen en een sterke toename van de kosten van het blad.⁹³ De Karel de Grote Stichting ten slotte organiseerde activiteiten op het gebied van kadervorming in Midden- en Oost Europa, maar ook daarvan zijn weinig concrete voorbeelden bekend. Het ging om de al genoemde activiteit in Polen, samen met de PWWA; daarnaast waren er contacten met nationalistische partijen in Bulgarije en Rusland.⁹⁴

Bij de CD-stichtingen vonden weinig en in sommige jaren geen subsidiabele activiteiten plaats. Toch ontvingen die stichtingen bijna elk jaar geld. Vanuit die optiek gezien zijn de CD-stichtingen eigenlijk – zoals de ambtenaar Klijnsma het uitdrukte – 'coulant' behandeld door het ministerie. Waarom was het ministerie zo coulant? Volgens Klijnsma sproot dat vooral voort uit de angst van het ministerie voor het verwijt van 'partijdigheid' – het 'voortrekken' van de gevestigde partijen en het 'pakken' van de CD. Het durfde dus niet te hard op te treden tegen de CD.⁹⁵ Toch wist of vermoedde het ministerie wel dat de CD sjoemelde met de subsidies. In een interne ambtelijke notitie stond dat Janmaat 'al vele jaren bepaalde dingen stelt zonder met bewijzen te (kunnen) komen [...]. Hij kon als het ging om concrete activiteiten van de stichtingen veelal niets [...] bewijzen, terwijl zijn stichtingen toch al geruime tijd subsidie ontvangen.'⁹⁶

Monitoring door de BVD

Begin 1981 al rapporteerde de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) over de dan een jaar eerder opgerichte Centrumpartij.⁹⁷ De

bvd, opgericht in 1949 en een dienst van het ministerie van Binnenlandse Zaken, hield zich vooral bezig met het communisme in zijn verschillende verschijningsvormen, maar besteedde vanaf zijn oprichting ook aandacht aan extreem-rechtse partijen en groeperingen. Volgens historicus Dick Engelen zette de dienst door de jaren heen relatief veel mensen en middelen in tegen extreem-rechtse groepen.⁹⁸ Maar het is de vraag of de dienst extreem-rechts net zo serieus nam als het communisme. Volgens historicus Constant Hijzen hield de dienst zich vooral met extreem-rechts bezig om de politiek tevreden te houden; zij zag extreem-rechts als minder bedreigend dan het communisme.⁹⁹ Dit wordt bevestigd in een interview uit 1986 met hoofd bvd Pieter de Haan. Die zei dat de dienst extreem-rechts in de gaten hield; hij voegde daar echter aan toe dat extreem-rechts niets voorstelde, maar dat de dienst aandacht bleef besteden aan extreem-rechts zolang de minister dat wilde.¹⁰⁰ Hoe dan ook, in de jaren tachtig en negentig hield de bvd de cp en later de cd in de gaten, zoals de dienst in diezelfde periode en daarvoor ook allerlei andere extreem-rechtse partijen en groepen in de gaten hield.¹⁰¹

De cp en cd in bvd-bronnen

Tussen 1981 en 1991 produceerde de bvd een groot aantal berichten over de cp en cd (zie tabel 5.3). Het ging daarbij onder meer om Kwartaaloverzichten en Regeringsbrieven, bestemd voor extern gebruik¹⁰², en verslagen van interne besprekingen¹⁰³, Informatierapporten¹⁰⁴ en berichten van de politiekorpsen, bestemd voor intern gebruik.

Twee keer heeft de bvd een Regeringsbrief opgesteld met daarin aandacht voor de cp of cd, een keer in 1983 over de snelle opkomst van de cp en een keer in 1988 over de opkomst van extreem-rechts in West-Europa. Veel van de Kwartaaloverzichten tussen 1981 en 1991 besteedden ook aandacht aan de cp en cd, vooral in de jaren 1984 en 1985. In de stafbesprekingen van de bvd-top kwamen de cp en cd een aantal maal aan de orde, het vaakst in 1984 ten tijde van de conflicten in de cp. Tussen 1981 en 1989 verschenen er veel In-

Tabel 5.3 Vermelding van de CP en CD in de beschikbare BVD-bronnen: 1981-1991

Jaar	extern		intern		
	Regeringsbrieven	Kwartaaloverzicht	Interne besprekingen	Informatierapporten	Info van gemeentepolitie
1981		1		11	1
1982		2	1	47	1
1983	1	1		46	1
1984		3	13	52	6
1985		3	1	15	5
1986		1	2	22	1
1987				7	2
1988	1			15	5
1989		1		14	1
1990		1			1
1991		1			
Totaal	2	14	17	229	24

Bron: Semi Statisch Archief Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (SSA-AIVD).

formatierapporten over de CP en CD, met name in de jaren 1982, 1983 en 1984. Dat betrof in veel gevallen verslagen van CP- en CD-vergaderingen (vergaderingen van het hoofdbestuur en van kringbesturen; niet van het dagelijks bestuur), waarbij kennelijk een informant of agent van de BVD, die tevens bestuurslid of medewerker van de CP of CD was, aanwezig was. Van sommige vergaderingen zijn er zelfs twee of drie verslagen; aangenomen mag worden dat dat betekent dat er bij die vergadering twee of drie BVD-informanten of -agenten aanwezig waren. Daarnaast ontving de dienst regelmatig, maar vooral in 1984, 1985 en 1988, informatie van de inlichtingendiensten van de politiekorpsen over CP- en CD-activiteiten in de steden. Die ging over vergaderingen van de CP en CD, maar ook over folderacties. De meeste aandacht kregen de partijen dus in de jaren 1982 tot en met 1985, de jaren van de snelle

opkomst en het uiteenvallen van de CP en de oprichting van de CD. Eind 1991 stopte de informatiestroom van de BVD over de CD; althans, er is na die datum geen archiefmateriaal meer beschikbaar. Extreem-rechts, waaronder ook de CD, bleef in de jaren negentig wel de aandacht van de dienst houden, met bijzondere aandacht voor raciaal geweld en voor pogingen om de integratie van allochtonen te dwarsbomen.¹⁰⁵ Daarover rapporteerde de dienst in haar (openbare) Jaarverslagen die vanaf 1991 verschenen.

Informatiepositie

De BVD hield de CP in de gaten door gebruik te maken van open bronnen, maar ook door de inzet van bijzondere middelen, zoals informanten en agenten.¹⁰⁶ De door de BVD verkregen informatie was voor een deel afkomstig uit gesprekken met en inlichtingen van vooraanstaande CP'ers als Fons Overwater, Ed van Buuren en Dan van Aken.¹⁰⁷ Overwater, met Brookman een van de oprichters van de CP, sprak vanaf circa 1981/1982 tot circa 1985 regelmatig met de BVD. Hij gaf de dienst algemene informatie over de CP, omdat hij vond dat de partij niets te verbergen had.¹⁰⁸ Van Buuren, tussen 1981 en 1984 enige tijd bestuurslid van de CP, sprak met de Utrechtse politie over de CP. Hij had dat afgestemd met Brookman die daar geen bezwaar tegen had, omdat ook die vond dat de CP niets te verbergen had.¹⁰⁹ Janmaat daarentegen had grote bezwaren tegen deze contacten en oefende druk uit op Van Buuren om daarmee te stoppen.¹¹⁰ Naast deze informanten had de BVD ook een agent bij de CP en later de CD, Van Aken. Die had in 1983 gesolliciteerd naar de functie van fractiemedewerker bij de CP en vanuit die positie ging hij informatie verstrekken aan de BVD. In 1984 ging hij met Janmaat mee naar de CD. Een jaar later stopte hij, na een conflict met Janmaat, als fractiemedewerker en daarmee ook als agent. Volgens Van Aken zou ook Ben Fresco, korte tijd gemeenteraadslid voor de CP in Almere, gerekruteerd zijn door de BVD.¹¹¹

Dankzij deze, en wellicht nog andere, informanten en agenten had de BVD een zeer goede informatiepositie in de CP, tot in de top van de organisatie. Ook in de CD lijkt de informatiepositie van de

bvd vanaf het begin goed te zijn geweest.¹¹² In ieder geval één maar waarschijnlijk meerdere informanten of agenten berichtten uitvoerig over diverse cd-vergaderingen; uit de verslaglegging in de Informatierapporten blijkt duidelijk dat zij bij die vergaderingen aanwezig waren geweest. De betrokken persoon (of personen) was (of waren) waarschijnlijk hoofdbestuurslid van de cd of medewerker van Janmaat, maar geen lid van het dagelijks bestuur, want uit dat overleg was er geen berichtgeving. Onbekend is wie zij waren; in ieder geval niet Overwater en Van Buuren, want die zijn geen lid van de cd geworden, en Van Aken berichtte waarschijnlijk slechts een korte periode over de cd, tot zijn ontslag als fractiemedewerker.

Ingrijpen?

Heeft de bvd meer gedaan dan alleen het monitoren van de cp en cd? Is er ook ingegrepen? Voor Janmaat was het duidelijk: de bvd was, naast de PvdA en de Anne Frank Stichting, de grote boosdoener. Volgens hem was het uiteenvallen van de cp in 1984 de schuld van de dienst. Die had, zoals hij het noemde, de cp kapotgespeeld.¹¹³ Was deze beschuldiging terecht? Harde aanwijzingen dat de bvd heeft ingegrepen bij de cp zijn er niet. Uit geraadpleegde bvd-stukken blijkt niets van een directe betrokkenheid, maar aan de andere kant is het ook niet uit te sluiten dat de dienst de reeds aanwezige conflicten in de cp gevoed heeft. De meest concrete indicatie voor ingrijpen van de bvd betreft de activiteiten van Erik de Jong, mogelijk een agent of informant van de dienst. Deze verschaft nvv-voorman Joop Glimmerveen in september of oktober 1984 toegang tot de partijadministratie van de cp. In diezelfde periode zou hij ook een bvd-medewerker in het cp-kantoor hebben toegelaten die toen de volledige ledenadministratie van de partij kopieerde. De publiciteit over de actie van Glimmerveen had een flinke impact op de conflicten in de cp die in het najaar van 1984 steeds hoger opliepen.¹¹⁴ In 1989 zeiden 'ingewijden in rechts-extremistische kringen' dat de bvd betrokken was bij het uiteenvallen van de cp: 'De ondergang van de Centrumpartij van Hans Janmaat wordt toegeschreven aan bvd-inspanningen. De politiek betrokkenen werden

zozeer tegen elkaar opgestookt dat de organisatie als los zand uiteenviel.”¹¹⁵ Nogmaals, dit zijn geen harde aanwijzingen, maar wellicht heeft de BVD toch ingegrepen bij de CP.

Beeld van de CP en CD

Welk beeld rijst op uit de BVD-informatie over de CP en CD? De dienst keek steeds naar twee aspecten: naar het gevaar van een partij, groepering of individu voor de democratische rechtsorde en naar het gevaar voor de veiligheid van de staat. Het eerste aspect betreft het functioneren en het voortbestaan van de parlementaire democratie. Het tweede aspect betreft vooral spionage voor een vreemde mogendheid. Het in de gaten houden van de CP en later de CD had met name betrekking op het eerste aspect; het tweede aspect was niet van toepassing, omdat er geen buitenlandse machten waren waar de partij zich op zou kunnen richten.¹¹⁶ Bij de CP was de dienst bang dat radicale, extremistische elementen in de partij zouden komen bovendrijven. Bij de CD had men de vrees dat het optreden van die partij – en ook van het concurrerende CP’86 – een negatief effect zou hebben op het vreedzaam samenleven van de verschillende bevolkingsgroepen in ons land.

De opkomst van extreem-rechts eind jaren zeventig, begin jaren tachtig schreef de BVD toe aan de economische recessie in die jaren. De voedingsbodem bestond uit hoge werkloosheid, een onzekere toekomst, afnemend vertrouwen in de gevestigde politieke partijen, radicaler optreden van linkse actievoerders en de aanwezigheid van een omvangrijke groep etnische minderheden. Extreem-rechts probeerde in de ogen van de dienst zieltjes te winnen door ‘simpele “oplossingen” naar voren te brengen en in te spelen op heersende gevoelens van onvrede’.¹¹⁷ In de periode vanaf de oprichting van de CP totdat Janmaat in de Tweede Kamer kwam (1980 tot september 1982) probeerde de BVD een zo scherp mogelijk beeld te krijgen van deze nieuwe partij. De dienst zag de CP in 1981 als een partij met ‘volksnationalistische’ kenmerken. Zij had weliswaar een ‘tamelijk gematigd’ programma, maar de advertenties die zij plaatste en de stickers die zij uitgaf waren ‘op z’n minst zeer provocerend’. De

dienst maakte zich vooral zorgen over een mogelijke radicalisering: over plannen binnen de CP om een eigen ordedienst te gaan opzetten en over het feit dat veel jonge leden van de CP, tevens de meest actieve leden, 'veel radicaler [waren] dan het programma van de partij doet vermoeden'. De dienst vreesde dat zij in de toekomst 'meer en meer de politieke lijn van de CP zullen gaan bepalen', waardoor de partij dus zou radicaliseren.¹¹⁸ In 1982 scherpte de BVD dat beeld nog wat verder aan. Met name door de harde propaganda was de partij bezig met 'het aanzetten tot en het aanwakkeren van vreemdelingenhaat'. Het aantal actieve leden was niet meer dan honderd, maar de CP was inmiddels aanzienlijk groter dan de Nederlandse Volks-Unie (NVU) en veel beter georganiseerd; daarnaast telde de partij, in tegenstelling tot de NVU, 'een aanzienlijk aantal intellectuelen'. De dienst zag nog geen 'doorbraak' van extreem-rechts in Nederland, maar vond het wel opvallend dat vrij veel jongeren in die hoek terecht waren gekomen.¹¹⁹

De BVD zag de toetreding van Janmaat tot de Tweede Kamer in september 1982 niet als een herleving van het fascisme. De dienst typeerde de CP liever als een extreem nationalistische en xenofobe partij en zag de partij als 'niet zonder meer anti-democratisch'.¹²⁰ Na de verkiezingsoverwinning van de CP in Almere in september 1983 achtte de BVD het gewenst die partij in een Regeringsbrief nader te belichten.¹²¹ Kennelijk was men in Den Haag danig geschrokken van de opmars van de CP. De leidende vraag bij deze analyse was of de verkiezingsoverwinning van de CP in Almere te vergelijken was met de opkomst van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) of van de Boerenpartij. De achterliggende vraag was waarschijnlijk: moet de CP worden gezien als een herleving van het fascisme of als een protestpartij? De dienst vergeleek daartoe op een twintigtal punten de partijprogramma's van de NSB en de Boerenpartij met dat van de CP. Er bleken vooral veel verschillen en heel weinig overeenkomsten te zijn; de overeenkomsten bleven beperkt tot het nationalistische denken en de wens van een efficiënt defensieapparaat. De dienst ging ervan uit dat het stemmen op de CP vooral 'als een protest' en minder 'als een ideële keuze' moest wor-

den gezien; dat gold eerder ook voor de Boerenpartij-stemmers. De BVD concludeerde dat de CP een 't.a.v. vreemdelingen onverdraagzame en in die zin ondemocratische partij' was, maar dat die partij geen gevaar was voor de democratische rechtsorde of voor de nationale veiligheid. Wel zou de partij wat betreft de ontwikkeling van doelstellingen en van het leiderschap 'met enige waakzaamheid' moeten worden gevolgd om eventuele 'ongewenste verrassingen' – waarschijnlijk doelde men op radicalisering – te voorkomen. De dienst constateerde tot slot dat na de toetreding van Janmaat tot de Tweede Kamer het accent in de CP was komen te liggen op het uitbouwen van de partijorganisatie, wat een rem op verdere radicalisering bleek te zijn. Het vertrek van Brookman uit de CP zou de invloed van een radicale stroming binnen de partij verder hebben verminderd.¹²² De BVD achtte het gevaar van de CP in 1983 dus niet al te groot. In die tijd maakten veel politieke partijen en maatschappelijke organisaties zich niettemin grote zorgen over de toenemende invloed van die partij.

Begin 1984 besteedde de BVD wederom uitvoerig aandacht aan de CP, waarbij het nu ging om de vraag of de CP 'vaste voet in het Nederlandse politieke bestel' zou krijgen. Dit was waarschijnlijk een reactie op een voorspelling van opiniepeiler Maurice de Hond na de verkiezingsoverwinning in Almere in september 1983 dat de CP wel eens de vierde politieke stroming in Nederland zou kunnen worden.¹²³ De dienst constateerde dat de partij voorspoedig groeide, maar dat er daarnaast veel conflicten waren in de top van de partij. Er was een machtsstrijd aan de gang over te vervullen functies, waarbij verschillende opvattingen over de koers van de partij een rol speelden. Het ging daarbij om een 'meer gematigde stroming', met Janmaat, partijsecretaris Giesen en anderen versus een 'rechts-extreme stroming' met onder anderen de bestuursleden Konst, De Wijer en Vreeswijk. Daarnaast was er een conflict tussen Vierling en Brookman over het lijsttrekkerschap voor de Europese verkiezingen van juni 1984. En tot slot was er het conflict rond het vertrek van het Almeerse gemeenteraadslid Fresco uit de partij. De BVD geloofde niet dat de CP aan zijn eigen verdeeldheid ten onder zou

gaan, dat was 'in dit stadium [...] een te ver gaande bewering', maar ze ging er wel van uit dat de groei van de partij door de conflicten belemmerd zou worden.¹²⁴ Nadat Konst in mei 1984 Janmaat had opgevolgd als partijvoorzitter vreesde de dienst dat de CP 'nog verder in anti-democratisch vaarwater' terecht zou komen.¹²⁵ De BVD-top volgde in oktober en november 1984 nauwgezet de ontwikkelingen binnen de CP, culminerend in het uit de partij zetten van Janmaat en de oprichting van de CD.¹²⁶ Eind 1984 constateerde de dienst dat er geen sprake meer was van enige activiteit in de CP en vroeg ze zich af of die partij nog voldoende potentieel bezat om zich bij de verkiezingen van 1986 weer te kunnen manifesteren.¹²⁷

Na de oprichting van de CD begon de BVD meteen inlichtingen te verzamelen over die partij.¹²⁸ Begin 1985 rapporteerde de BVD al over de eerste ruzies binnen de CD die uitliepen op het ontslag van de fractiemedewerkers Vierling en Van Aken.¹²⁹ Een halfjaar later constateerde de BVD dat de CD weinig tot niets voorstelde; zij had slechts 53 betalende leden en de invloed van de partij op de politieke situatie in Nederland was 'nihil'. De dienst ging ervan uit dat de CD bij de verkiezingen van 1986 van het politieke toneel zou verdwijnen.¹³⁰ Dat gebeurde inderdaad, maar in 1989 was Janmaat weer terug in de Tweede Kamer. De BVD noemde deze wederopstanding opmerkelijk in het licht van de voortdurende negatieve publiciteit rond de CD, de amateuristische verkiezingscampagne en de vele rechtszaken die tegenstanders tegen die partij hadden aangespannen. De dienst concludeerde hieruit, en waarschijnlijk niet geheel ten onrechte¹³¹, dat de CD baat had bij elke vorm van publiciteit, positief of negatief. De dienst vroeg zich af of Janmaat erin zou slagen de CD uit te bouwen tot meer dan een marginale factor in de Nederlandse politiek. Zij wees daarbij op de veelvuldig voorkomende factievorming en onderlinge rivaliteit bij extreem-rechtse partijen in Nederland en op de persoon van Janmaat die controversieel was, meer werd gedreven door rancune dan door een politieke visie en gespeend was van charisma en leiderschapscapaciteiten.¹³²

Vanaf het midden van de jaren tachtig zaten extreem-rechtse partijen in West-Europa in de lift.¹³³ De BVD plaatste in 1990 de over-

winningen van de cd bij de Kamerverkiezingen van 1989 en de gemeenteraadsverkiezingen van 1990 in deze West-Europese trend. De extreem-rechtse partijen die verkiezingsoverwinningen behaalden, waren volgens de dienst steeds partijen die 'niet revolutionair, niet gericht dus op een radicale omverwerping van de bestaande orde' waren, maar partijen die zich 'richten op restauratie van een homogene culturele gemeenschap met een sterke nationale identiteit, en op een herstel van orde en gezag'. Verder merkte de dienst op dat een 'populistische aanpak' een sterke rol speelde bij deze partijen.¹³⁴ De bvd hield voor de jaren na 1990 rekening met een 'nog enigszins stijgende aanhang' voor de cd en ook voor cp'86. De dienst was verder bezorgd over de groei van 'de tegenbeweging' – bedoeld werden radicale anti-cd- en anti-cp'86-groepen – waarvoor de kans op een gewelddadige confrontatie toenam: 'Hier en daar werden geluiden gehoord als zou het tijd zijn voor een nieuw "Kedichem".'¹³⁵ Eind 1991 vatte de bvd de positie van de extreem-rechtse partijen in Nederland nog eens samen. De grote concurrent van de cd, cp'86, was volgens de dienst 'slechts in naam een partij': er waren nauwelijks (actieve) leden. De cd was er beter in geslaagd een organisatie op te bouwen; er waren kringen en op de verschillende niveaus waren er regelmatig bestuursvergaderingen. De electorale betekenis van beide partijen was volgens de dienst overigens marginaal.¹³⁶

Vanaf 1991 rapporteerde de bvd in haar Jaarverslagen over de ontwikkelingen bij extreem-rechts; in tegenstelling tot de Kwartaaloverzichten waren deze openbaar. De bvd schreef begin 1992 bezorgd te zijn over toenemende polarisatie en mogelijke discriminatie van en geweld tegen minderheden, dit door de groeiende maatschappelijke aandacht voor de minderhedenproblematiek in Nederland – het waren de jaren van Bolkestein en het nationale minderhedendebat.¹³⁷ De bvd ging daarom 'gerichter aandacht' besteden aan de veiligheid van minderheden, ook als gevolg van ontwikkelingen in de omliggende landen, waar diverse geweldsincidenten hadden plaatsgevonden.¹³⁸ Voor zover er echter in 1991 en 1992 tegen minderheden gerichte incidenten waren, werden die niet gepleegd door daders die

deel uitmaakten van georganiseerd extreem-rechts.¹³⁹ Begin 1996 constateerde de dienst dat de extreem-rechtse beweging 'in potentie een bedreiging van onze multiculturele samenleving' vormde. Sinds enkele jaren was er een toename van het aantal incidenten 'met een anti-allochtoon karakter', maar ook nu had de dienst geen betrokkenheid van 'bekende' extreem-rechtse organisaties kunnen vaststellen. Zij constateerde wel dat 'extreem-rechts in Nederland een klimaat bevorderde, waarin geweld tegen vreemdelingen gedijt'.¹⁴⁰ Begin 1994 vreesde de dienst ook gewelddadige confrontaties tussen de op electorale winst afstevende extreem-rechtse partijen en radicale antifascisten die daartegen in het geweer kwamen. In tegenstelling tot CP'86, die conflicten uitlokte, ontliiep de CD deze echter.¹⁴¹ Begin 1995 kon de BVD vaststellen dat gewelddadige confrontaties tussen extreem-rechts en antifascisten waren uitgebleven.¹⁴² Vanaf 1996 zag de BVD een teruggang van extreem-rechts, zowel qua leidental als qua verkiezingsresultaten. Wel waren er incidenten, maar die konden 'niet zonder meer' worden toegeschreven aan extreem-rechtse organisaties.¹⁴³

Na de verkiezingsnederlagen van de CD en CP'86 in 1998 manifesteerden deze partijen zich nauwelijks meer; ook de neonazistische organisaties, zoals de NVU, stelden volgens de BVD weinig meer voor. Zij ging ervan uit dat, gegeven de slechte staat van de organisaties, de animositeit tussen de organisaties en de weerstand uit de samenleving, extreem-rechts in Nederland voorlopig een randverschijnsel zou blijven.¹⁴⁴ Na in de jaren vanaf 1994 geen specifieke aandacht meer aan de CD te hebben geschonken, wijdde de BVD in de Jaarverslagen over 1999 en 2000 enige woorden aan de laatste stuiptrekkingen van die partij.¹⁴⁵ Begin 2003 constateerde de dienst dat de CD na het overlijden van Janmaat had opgehouden te bestaan.¹⁴⁶

Tegenmaatregelen CD

De CD wist of vermoedde waarschijnlijk wel dat de BVD de partij in de gaten hield. Ze nam derhalve maatregelen om 'ontregelende acties' van die dienst te voorkomen. De statuten en reglementen wa-

ren zo vormgegeven dat alle macht bij het dagelijks bestuur en zijn voorzitter – Janmaat dus – lag. Janmaat schreef daarover in zijn autobiografie: '[A]ls het even kan maak ik het statutair onmogelijk dat de BVD me nogmaals uit de partij werkt, die ikzelf heb helpen bouwen. Er ligt derhalve een grote macht bij het DB, de voorzitter bepaalt de agenda.'¹⁴⁷ De CD nam nog meer maatregelen. Om het uitlekken van stukken te voorkomen sprak het hoofdbestuur tijdens een vergadering in oktober 1986 af om vergaderuitnodigingen voortaan te gaan nummeren en niet meer te dateren; verder sprak men af geen notulen meer op te stellen; afspraken zouden nog wel worden vastgelegd maar niet meer verspreid onder de leden; en tijdens vergaderingen mochten nog wel aantekeningen worden gemaakt, maar die moesten na afloop worden vernietigd.¹⁴⁸ Tijdens een hoofdbestuursvergadering van april 1988 kondigde Janmaat strikte maatregelen aan om uitlekken van het partijprogramma te voorkomen.¹⁴⁹ En begin februari 1989 kwam op een partijraad, om uitlekken te voorkomen, het Europese verkiezingsprogramma van de CD maar helemaal niet ter sprake.¹⁵⁰

Toch hielden alle voorzorgsmaatregelen de BVD kennelijk niet buiten de deur. In verschillende vergaderingen in 1988 en 1989 zei Janmaat dat de dienst infiltreerde in de CD, op het niveau van het hoofdbestuur en ook van het dagelijks bestuur.¹⁵¹ Hierover stuurde Janmaat begin 1989 een brief aan minister Van Dijk van Binnenlandse Zaken, politiek verantwoordelijk voor de BVD. Volgens hem ging de BVD te ver; de dienst had mensen uit het hoofd- en het dagelijks bestuur benaderd die voor geld informatie moesten leveren over de CD; daarnaast moesten zij hele en halve onwaarheden verspreiden en contacten aanknopen met 'schadelijke groeperingen' – daar bedoelde Janmaat waarschijnlijk extreem-rechtse groepen mee, extremer dan de CD – om zo die partij in diskrediet te brengen. Janmaat verzocht de minister de dienst hiermee te laten stoppen.¹⁵² De minister stuurde een standaard-briefje terug; gezien het belang van een effectief optreden van de dienst deed hij nooit mededelingen over het al dan niet plaatsvinden van inlichtingenactiviteiten tegen bepaalde personen of organisaties.¹⁵³

Tot besluit

De CP en CD ontvingen subsidie van het ministerie van Binnenlandse Zaken voor hun partij-instellingen. Die subsidiëring leidde tot eindeloos geharrewar met het ministerie. In het geval van de CP ging dat over de definitieve afrekening van de stichtingen en in het geval van de CD over de jaarlijkse afrekening van de stichtingen en over de bevoorschotting lopende het jaar. Dat leidde bij de CD tot een groot aantal rechtszaken. De indruk bestaat dat de CP en CD sjoemelden met de verkregen subsidies, dat zij die gebruikten voor partijactiviteiten die niet subsidiabel waren en wellicht voor privé-activiteiten van Janmaat. Bij de CD-stichtingen vonden in ieder geval weinig en in sommige jaren geen subsidiabele activiteiten plaats. Toch ontvingen die stichtingen bijna elk jaar geld. Het ministerie heeft de CD dus eigenlijk coulant behandeld. Die coulance sproot waarschijnlijk vooral voort uit de angst van het ministerie voor het verwijt van 'partijdigheid' – het 'voortrekken' van de gevestigde partijen en het 'pakken' van de CD. Het schrok ervoor terug hard op te treden tegen de CD, terwijl het wist of vermoedde dat die partij sjoemelde met de subsidies. De strategie van het ministerie was 'behandelen als elke andere partij'; het ging om het – op een consciëntieuze wijze – uitvoeren van de wet- en regelgeving.

De CP en CD hadden, zoals alle politieke partijen, geld nodig voor het uitvoeren van hun activiteiten. En net als andere politieke partijen waren ze op dat punt voor een flink deel afhankelijk van de overheid.¹⁵⁴ De (contra)strategieën van de CP en CD in deze arena waren dezelfde als in de arena 'rechtszaal', namelijk 'provoceren' en 'argumenteren en discussiëren'. Ze gebruikten de subsidieverlening om het gedrag van de overheid ten opzichte van hen te kunnen kwalificeren als (bijna-)dictatoriaal. Ze hoopten – net als bij de discriminatiezaken – op veel (media-)aandacht voor hun rechtszaken tegen de overheid om dat keer op keer te kunnen laten zien.

De Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) monitorde de CP en CD vanaf hun oprichting tot en met circa 2000. In het algemeen zag de

bvd noch de cp noch de cd als een groot gevaar. Er was geen buitenlandse macht waarop deze partijen zich konden richten, dus was er geen gevaar voor bijvoorbeeld spionage. Hooguit was er enige bezorgdheid; in het begin van de jaren tachtig was de dienst beducht voor radicalisering van de cp en in de jaren negentig was men vooral bezorgd over de rol van extreem-rechts bij geweld tegen buitenlanders en bij pogingen hun integratie te hinderen.

In de jaren tachtig en in het begin van de jaren negentig was er grote politieke en maatschappelijke onrust over en angst voor de cp en cd. Door zakelijke en kwalitatief hoogwaardige berichtgeving probeerde de bvd het vermeende gevaar in een breder kader te plaatsen en te nuanceren. Het is de vraag of de dienst verder ging dan alleen informatie vergaren en daarover rapporteren. Er zijn in ieder geval geen harde aanwijzingen dat zij door het stimuleren van de interne conflicten heeft bijgedragen aan het uiteenvallen van de cp in 1984. De cp en cd werden wel bestreden door de bvd, maar de dienst had niet de intentie om die partijen te bestrijden; het ging om de uitvoering van opdrachten van de regering en van overheidsbeleid. De aanzet tot bestrijding kwam van de minister; die wilde dat de dienst aandacht bleef besteden aan extreem-rechts, en zolang de minister dat wilde deed de dienst dat.¹⁵⁵ De (contra)strategie van de cp en cd was 'wapenen tegen bestrijding'; met name de cd probeerde monitoring en (vermeend) ingrijpen door de bvd te voorkomen door de statuten aan te passen en geen vergaderverslagen meer op te stellen.

Het effect van het optreden van de bvd op de cp was vrij klein, ervan uitgaande dat de dienst waarschijnlijk niet heeft ingegrepen bij die partij. Op de cd was het effect groot, omdat die partij door Janmaat en een kleine groep van zijn vertrouwelingen in een ijzeren greep werd gehouden om 'het bvd-gevaar' te beteugelen. Een voor Janmaat c.s. gunstig neveneffect was dat men zo ook een eventuele interne oppositie de pas kon afsnijden. Op Janmaat zelf, tot slot, was het effect van de bvd-monitoring groot. Hij was al tamelijk wantrouwend van aard, maar na de gebeurtenissen van 1984 werd hij steeds meer paranoïde. Achter elke boom ontwaarde hij een

BVD'er; hij ging geloven in zijn eigen verhaal. Dit tot grote ergernis van sommige van zijn collega-CD-bestuurders. Zo schreef Wim Vreeswijk in 1986 aan Janmaat: 'Stop dat gezeur over infiltranten, BVD'ers en andere spoken.'¹⁵⁶